

ROSTLINY V BÁSNÍCH

Kdo by neznal alespoň pár symbolických významů, které byly přiřčeny rostlinám. **Tulipán** značí nadutost, **narcis** zase samolibost, **růže** je nejnítěnější vyznáním lásky, **lilie** pak symbolem mravní čistoty. Proč ale zůstat jen u takto notoricky známých symbolů květomluvy? Zalistujme proto společně stránkami české klasické poezie, nahlédněme, co si o rostlinách mysleli alespoň někteří čeští básníci. A aby to nebylo tak jednoduché, zvolme si téma snad i nejtemnější a nejkontroverznější, které se na první pohled jakoby vymyká kráse a nejvládnější libé povaze rostlin

Nejjednodušší je to v případě rostlin prudce jedovatých, jsou to přece samotní mortiferové, tedy „smrtonoši“. Je jich celá řada, chce-li básník hovořit o smrti, nemůže chybit, když si za její symbol vybere právě některý všeobecně známý jedovatý druh. Tak například **bolehlav** (*Conium*). Ten je dávným symbolem bolesti, utrpení a jedu, číše bolehlavu byla už ve starověku podávána odsouzencům na smrt. Společně s **blínem** (*Hyoscyamus*) býval bolehlav také častou rekvizitou sebevrahů. Blínu však samozřejmě patří i pověst rostliny magické. Používaly jej prý čarodějnice při svých obřadech.

Karel Hlaváček, Lilie a bolehlavy:

Však ďáble soucitný, vráz druhé všeho zhosti,
dej z číše blínu Smrt jim kanout po rtech
(...)

Kamil Bednář, Svírá se srdce, Půlnoční báseň:

Blín, jak rychle prorůstá vzduchem,
květina mé noci.
(...)

Velmi výrazným básnickým symbolem smrti je i **břečťan** (*Hedera helix*). Soudilo se vždy o něm, že je to cizopasník zabíjející vše živé. Často byl však chápán i jako symbol nesmrtelnosti. A je to opět právě břečťanový věnec, který bývá často obtočen na lebce v emblematu Memento mori.

Jaroslav Vrchlický, Život a smrt, Smutné sloky:

Nechť růže zvadnou, břečťan zbude přec,
i kolem hrobů on se věrně točí
(...)

S hroby se pojí také jedovatý **ocún** (*Colchicum*). Jeho četnost a charakteristická podoba se staly motivem básníka velkého srdce.

Jakub Deml, Moji přátelé:

Dítě narozené po smrti matčině, ocúne, svíčky na hrobech chudých
lidí – co je tady platno slovo?

Pozoruhodným a v našich zeměpisných šířkách dosti neobvyklým rostlinným symbolem smrti je **kopíčko** (*Asphodelus*). Asfodel byl ve starověku považován za smuteční a hřbitovní květinu, měl totiž údajně moc ochraňovat zemřelé před čarami. Rostl prý dokonce v Hádu, asfodelové louky kvetly především na Ostrovech blažených. Na hroby byl sázen mimo jiné i proto, aby mrtví netrpěli hladu. Na kořenech rostliny se totiž vytvářejí drobné hlízky, které jim mohly sloužit za potravu. No, české jméno této rostliny se mi osobně zdá být dost nemotorné, nedovedu si představit, že by se třeba objevilo v názvu následující Vrchlického básně. Jistě každý uzná, že básník měl v tomto případě nad botanika.

Jaroslav Vrchlický, Louka asfodelů:

A chodce zrak jak vhloub mu spěje,
tu vidí v květech tiše spát
svých drahých mrtvých obličej
všech, které vzal mu hrobu chlad(...)

V básnických obrazech smrti se objevují i některé ruderální byliny. Rostou často na místech opuštěných, jsou tedy dobrým symbolem pro dávnou minulost nebo zapomnění. Pro Holana to je například **pelyněk** (Artemisia) a **hluchavka** (Lamium). Skácelovi zase evokuje mrtvé vůně **chrpy** (Centaurea). V této souvislosti nelze nezapomenout ani na drobné byliny, které jsou dobře známé z Nezvalova zařikávání **rozrazilu** (Veronica) a samozřejmě i z Erbenova povzdechu **mateřídouškového** (Thymus).

Vladimír Holan, Asklépiovi kohouta, V pelyňku:

Sunutím zdí a odhrnováním
větví, jepic a mraků
našel jsi dnes hřiště po mrtvých dětech...
Bylo už zpustlé, zarostlé a k poslednímu
pochopení, a tím tedy jaksi
menší a jako vehnané do úzkých...
Ale v pelyňku a v hluchavkách
dosud ležel zakutálený míč...
(...)

Jan Skácel, Dávné proso, Mrtví:

Po chrpách které kvetly vloni
slabounce jejich ruce voní.
(...)

Vítězslav Nezval, Na břehu řeky Svratky:

Na břehu řeky Svratky kvete rozrazil
a v létě tyčí se tu kukuřičná zrna.
Ó kéž bych, matko, s tebou dodneška tu žil,
na břehu řeky Svratky kvete rozrazil,
kéž žil bych s tebou, matko, dodnes ve zdech Brna.
(...)

Karel Jaromír Erben, Kytice:

I zželelo se matce milých dítek;
duše její se vrátila
a vtělila se v drobnolistý kvítek,
jímž mohyla svou pokryla.

Poznaly dítky matičku po dechu,
poznaly ji a plesaly;
a prostý kvítek, v něm majíc útěchu,
mateří-douškou nazvaly.

Ohromující sílu v básnické invenci mají stromy. V české poezii **dominují stromy listnaté, tedy opadavé**. Pro básníky je jistě uhrančivé sledovat jejich vegetační cyklus – každoroční podzimní propadání do konečna a jarní vzkříšení. Mistrně to vyjádřil Vladimír Holan u **platanu** (Platanus).

Vladimír Holan, Strach, Poslední:

Poslední list se třese na platanu,
neboť on dobře ví, že co je bez chvění, není pevné.
Třesu se, Bože můj, neboť tuším,
že brzy umřu a pevný měl bych být.
(...)
List nemusí tě, Bože, prosit o nic,
dal jsi mu růst a on to nepokazil.
Ale já...

Podobenství člověka a stromu najdeme i ve verších Antonína Sovy.

Antonín Sova, Ještě jednou se vrátíme, Smilování:

Vše vadlo na mně, kořeny v černé zemi svraskalé a skrčené,
mé větve holé jak pěsti zaťaté k zrudlému hrozily nebi...

Podobné verše, při kterých se tají dech, patří také Reynkovi. Navozují představu o vyšší podstatě umírání, Reynek je básníkem hluboké víry.

Bohuslav Reynek, Smutek země, Mrtví:

Krásné a spravedlivé jest umírání,
mrtvých úsměv jest jako z pastvin vání,
jako půlky jablek zimních kosti jich skrání.

Jejich ruce jsou jako svadlé podzimní listí,
všecky žilky a cévy možno si v nich sčísti,
jako z listu bílého lze jim z dlaní čísti.

S nesmrtelností se často pojí **dub** (Quercus). Jako silný, téměř nevyvratitelný a skoro až do nebe sahající strom byl chápán jako pravý protipól smrti.

Jaroslav Vrchlický, Strom života, Dubům Rožmberského rybníka:

Jste světem pro sebe, olbřími, staré duby,
vy harfy praotců, vy věků Memnoni,
ať všechno serve čas, i zpěv můj do záhuby,
vás nové zory svít jak dnes vždy osloní!

I další strom je spíše symbolem pokračování lidské existence, přesahem až za práh smrti. V básni Karla Havlíčka se setkáme s **lípou** (Tilia).

Karel Havlíček Borovský, O posledních věcech člověka, Hrob:

Dobře se pod lipkou
budeš, synku, mívat,
pěkně ti tam budou na ní
zjara ptáci zpívat.
(...)
Lipka z tebe vsaje
toku medového,
pilné včelky nasbírají
med do úle svého.
(...)

Vzácně se jako symbol umírání objeví i jehličnan. U Holana je to třeba **borovice vejmutovka** (Pinus strobus), druh u nás nepůvodní, svou existencí až příliš spojený s člověkem. A snad o to právě v tomto verši jde.

Vladimír Holan, Bolest, Borovice:

Jak je krásná ta stará borovice vejmutovka
na kopci tvého dětství,
které jsi dnes zase navštívil...
Pod jejím šuměním vzpomínáš svých mrtvých
a přemítáš, kdy dojde na tebe.
(...)

A pak ještě jedna konifera proniká do české básnické symboliky smrti. Letmo se mihne v Reynkově díle **jedle** (Abies). K smrti má blízko, je dřevem rakví.

Bohuslav Reynek, Rybí šupiny, Útěcha nemocnému:

A vyjmi si sirku třeba hned, ač je bílý den, škrtni a přidrž si ji k očím: viděl jsi někdy květ krásnější a tajemnější na chudobném stonku? Neviděl. A byt' si neměl vůně lilí, čpí mocně Sodomou a jedlovou rakví.

Je pozoruhodné, že i u nás byl dobře známým symbolem smrti mediteránní **cypřiš** (Cupressus sempervirens). Ve Středozeří byl vždy hojně vysazován na hřbitovech, v antickém Římě dokonce i před domy, ve kterých se držel smutek. Byl atributem samotného vládce podsvětí Háda.

Karel Toman, Hlas ticha, Cypřiš:

Mám v knize cypřiš.

Je jiný než jsou naše stromy,
než smrky, jedle našich lesů.

Když knihu otevru, jih vidím, mořský břeh,
vápenné skály, do nichž pere slunce žeh
a vidím hroby, hroby, hroby.

Kapitolou velmi výraznou v symbolice smrti jsou plody rostlin. Zralost následovaná smrtí je údělem lidskému životu přiměřeným. Spadané plody **meruňk** (Prunus) upoutaly Jana Skácela při popisu hřbitova.

Jan Skácel, Odlévání do ztraceného vosku, Židovský hřbitov v Mikulově:

Úroda přezrála a opadává
desítky malých sluncí kutálí se v trávě
u hrobu Simona a Rebeky
(...)

Zralost se však může objevit i v ostřejší konfrontaci. A třeba ještě doplněná prastarou a významově velmi silnou symbolikou biblické **jabloně** (Malus).

Vladimír Holan, Asklépiovi kohouta, Chlapec:

Po celou noc padala na sadě jablka,
zatímco susedovic chlapec umíral...
(...)

Vladimír Holan, Vanutí, Smrt umírajícího na sadě:

V radostném smíření, že země všemu předcházela,
bys křídla obhájil, můj dech se zvedá teď, můj rod.
Mlčící jabloně! slovo jablka ústa má by chtěla –
k vám z lože sestupuji, přicházím – – A přece od.

Naše putování rozkvetlou krajinou české poezie nemůže být samozřejmě úplné, jistě bychom našli řadu dalších druhů rostlin, které se v poezii v podobě symbolu smrti objevují. Pokud však shrneme alespoň tyto naše poznatky, dojdeme k názoru, že často se symbolem smrti stávají rostliny jedovaté, dále ruderální a hojné. Velmi značná literární pozornost je věnována stromům. Jistě je zajímavé, že ve většině případů se jedná o rostliny u nás rostoucí, tedy domácí. Jen výjimečně se objeví druhy cizokrajné nebo zavlečené, především mediteránní, tedy takové, které jsou spojeny s naší zemí starověkou kulturní tradicí Středozeří.

Rostliny jsou tichými souputníky našich životů. Není proto tak těžké pochopit, že i ve smrti jsou nám blízko: osudem člověka je přece také hlína, prach a zem. A sama Smrt nese v ruce kosu, která je společná nám oběma.

<https://botany.cz/cs/kvetena-poezie/>

Leden: Karafiát
Únor: Fialka
Březen: Narcis
Duben: Sedmikráska
Květen: Konvalinka
Červen: Růže
Červenec: Stračka
Srpen: Gladiola
Září: Astra
Říjen: Měsíček
Listopad: Chryzantéma
Prosinec: Vánoční hvězda

Afrikán - Nepřestávám tě milovat, Mé srdce nezná falše ani nevěry a tluče jen pro tebe.

Aloe - Tys mi ublížila /oklamals mne

Aloe květ - Přemáhej svoji žárlivost

Amarylis - pýcha

Ananas - Prosím, alespoň jednu hubičku

Astra - Proč mne zastupuješ. Zůstaneš mi věrná

Azalka - Dávej na sebe pozor, Vznětlivost

Bazalka pravá - Měli bychom se lépe poznat..

Begonie - Dej si pozor

Borůvka černá - Tys mi vším, má láska

Brambořík - Končím

Břečťan popínavý - Naše láska nepomine. Nic na světě nás nemůže rozloučit

Citron - Nesmím tě milovat

Citronový list - Proč mě trápíš?

Cypřiš - Neplač, má milá, však se brzy zase sejdem

Česnek - Jsi mi docela protivný

Fiala bílá - Kam prchlo naše štěstí, naše naděje?

Fiala jarní - Celé mé srdce patří jen tobě

Fiala letní - Tvé rty jsou krásné

Fiala zimní - Toužím neustále po tobě

Fiala žlutá - Zůstanu ti stále věrný. Blázen, kdo miluje, blaženější, kdo jest milován

Frézie - Nepozbývej naděje.

Fuchsie - Byl bych šťastný, kdybys mě mohla milovat .Trápím se, že ti svoji lásku nemohu vyjeviti

Gerbera - Jsem upřímný

Gladiol - Nelekám se žádného nebezpečí, Nespěchej na mne, přímnost

Heřmánek pravý - Již nikdy tě neuvidíme

Hortenzie - Snadno jsi zapomněla. Jak jsi mohla zapomenout

Hořec žlutý - Láska je hoře. Děkuji ti za všechno

Hyacint - Miluji tě.Srdce mé náleží jen tobě

Hyacint bílý - Nejsem ti nakloněna

Hyacint červený - Rád na tebe vzpomínám

Hyacint modrý - Zachovám tě v paměti

Hyacint fialový - Omlouvám se, Odpusť, Smutek

Hyacint růžový - Je to hra

Hyacint žlutý - Žárlivost

Chryza - Jsem šťastný

Chryzanthema obecně - přátelství

Chryzanthema bílá - pravda

Jiřinka - Pýcha zastiňuje tvou krásu

Jiřinka proměnlivá - Popřej mi více trvalé lásky

Kaktus - Naše štěstí bylo krátké, trvalo jen okamžik

Kala - Proč jsi tak chladná, Krása

Kalina - Jsi ke mně chladná jako led

Kamélie obecně - Přejí hodně štěstí

Kamélie bílá - Jsi rozkošná

Kamélie růžová - Toužím po tobě

Kamélie rudá - Smysl mého života

Kamélie japonská - Nikdy se nevzdám lásky k tobě!

Kapradí - Miluji tě od prvního spatření

Karafiát - Roznítla jsi mou lásku

Karafiát bílý - Nejistota je trapná, rozhodni se brzy

Karafiát červený - Tvé zdráhání mi působí rozpaky

Karafiát jednoduchý - Jsem zadána

Karafiát planý - Mohu ti věnovati pouze přátelství, ale nikdy lásku

Karafiát vonící - Naše přátelství je čestné a má vnitřní hodnotu

Karafiát fialový - Náladovost

Karafiát nevonící - Jsi krásná, ale tvůj charakter není valný

Karafiát růžový - Nikdy nezapomenu

Karafiát vonící - naše přátelství je čestné a má vnitřní hodnotu

Karafiát žíhaný - Odmítnutí

Karafiát žlutý - Zklamání, Opovržení, Odmítnutí

Kávovník arabský - Neodloučím se od tebe

Kopretina - Tvá krása je jen pýchou

Kosatec - Tiché vody břehy lámou, Pouze ty mi můžeš vrátit klid

Krokus - Radost

Levandule lékařská - Tvá slova nejsou upřímná, nerozumím jim proto

Lilie bílá - Věřím ti že jsi nevinná, nic nedám na lidské řeči

Lilie červená - Nebaž po bohatství!

Lilie bílá - Skromnost a nevinnost zdobí tebe, Je báječné být s tebou

Lilie oranžová - Nenávist
Lilie žlutá - Falešná krása
Lilie zlatá - Vroucná je moje láska k tobě
Maceška - Trápiš mne velice
Magnólie - Neviděl nikdo, když jsem tě líbal?
Mech - Jsi tvrdohlavá
Narcis - Koho by neupoutala tvá krása? Zůstaň stále taková
Narcis bílý - Vynikáš hrdostí. Hrdost tvá činí tě směšnou/ným
Narcis žlutý - Proč chceš zmařit naši lásku? Závidím každému, na něhož pohlédneš
Orchidea - Je možné tvé srdce obměkčit?
Orchidea Cattleya - Zralá krása
Palmový list - Žijeme v míru
Pelargónie - Skloň se ke mně!
Petřklíč - Kdo je pánem tvého srdce?
Petunie - Vztek
Pivoňka - Minula krásná doba naší lásky
Pomněnka - Nezbyvá nám nic než vzpomínání
Rozmarýna - Chci být jen tvou
Růže - Vyznávám ti lásku
Růže bílá - Soužím se, neboť jsi mnou opovrhla
Růže bílá plný květ - Nevinnost, Jsi božská
. Růže bílá poupě - Příliš mladá na lásku
Růže červená - Náležím zcela tobě
Růže oranžová - Touha
Růže planá - Tvá láska nepotřebuje ozdob
Růže rudá - Miluji tě
Růže rudá kytice plný květ - Vděk, Vyjádření díků
Růže rudá & bílá - Jednota
Růže rudá & žlutá - Blahopřeji
Růže růžová - Věř mi, Půvab
Růže růžová & bílá - Vždy tě budu milovat
Růže jasně červená - Jsem velmi blažen tvojí láskou
Růže měsíční - Nemohu se nasytit chvil s tebou prožitých
Růže planá - Tvá láska nepotřebuje ozdob
Růže plná - Proč odpíráš mi lásku svoji?

Růže stolistá - Obdivuji se ti
Růže žlutá - Žárlím na tebe
Růžičková větvička - Ne!
Růžové poupě - Musím věřit ve štěstí
Růžový list - Ano!
Slunečnice - Nemůžeš se zřící alespoň trochu své hrdosti?
Šeřík - Miluješ mě opravdu?
Tabákový květ - Dovedeš mne obveselovat
Tulipán - Jsi skvělý milenec
Tulipán rudý - Miluješ nádherně
Tulipán žlutý - Ve tvém úsměvu je slunce
Tulipán různobarevný - Máš krásné oči
Vánoční růže - Přání dobré nálady
Violka vonná - Mé nároky jsou skromné
Violka vonná - bílá - Tajná láska je nejsladší
Violka vonná - modrá - Srdce spojená věrnou láskou nikdo nerozloučí
Violka vonná - žlutá - Vezměme se, než uprchne naše mládí
Zvonek - Kdy tě zase uvidím?